

Т.В. Родіонова,
к.ю.н., доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу і криміналістики,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

МІСЦЕ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ

Без чіткого уявлення про реальні координати будь-якого злочину, які характеризують діяння у просторі, неможливо вирішити питання про кримінальну відповідальність особи.

Загальна частина чинного кримінального законодавства України не містить визначення поняття “місце вчинення злочину”. Встановлюючи правила поширення чинності закону щодо злочинів, вчинених на території України, законодавець у ч. 2 ст. 6 КК України передбачив: “Злочин визнається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України”. Наведене не можна сприймати як визначення поняття місця вчинення злочину – ознаки об'єктивної сторони складу злочину. Проте, не визнаючи зміст поняття “місце вчинення злочину”, законодавець використовує у деяких кримінально-правових нормах Особливої частини КК України вказівки на певні місця, де вчиняються суспільно небезпечні діяння.

Привертає до себе увагу той факт, що у працях другої половини XIX – початку XX ст.ст., присвячених Загальній частині кримінального права, дуже рідко приділяється увага місцю вчинення злочину. Так в фундаментальному курсі лекцій М.С. Таганцева (1902 р.) висвітлює об'єктивний прояв винуватості (тобто об'єктивну сторону злочину), місцю вчинення злочину як ознаці зовнішньої сторони посягання увага не приділяється [1].

Одним з перших навчальних курсів з кримінального права, де ознаку “місце вчинення злочину” було виокремлено як самостійну, є праця О.В. Лохвицького. Вчений здійснив спробу закласти вихідні положення про кримінально-правове значення цієї ознаки. Він, зокрема, писав: “Місце, де вчинено злочин, має значення для з'ясування ступеня і роду покарання за деякі злочини, оскільки свідчить або про зухвалість під час вчинення злочину, або про порушення поваги, котру повинні навіювати певні місця”.

Автор акцентує на кримінально-правовому значенні місця вчинення злочину, виокремлює різновиди таких місць на підставі тогочасного кримінального законодавства і докладно тлумачить ознаки відповідних місць. Водночас зауважимо, що ним не було запропоновано саме визначення поняття місця вчинення злочину.

Одним з нечисленних навчальних нарисів із Загальної частини кримінального права, де ознаку місця вчинення злочину виокремлюють як самостійну у главі про зовнішню сторону злочину, є праця В.В. Єсіпова “Нарис російського кримінального права. Частина Загальна. Злочин і злочинці. Покарання і карані”, видана 1894 року у м. Варшаві [2]. В.В. Єсіпов наголошував, що місце вчинення злочинного діяння належить до важливих елементів зовнішньої сторони злочину. Отже, місце злочину може мати значення обставини, яка збільшує вину і покарання злочинця. Крім цього, місце може бути підставою кваліфікації злочину, якщо його вчинено в одному з привілейованих місць. До таких привілейованих місць наш закон відносить, зокрема: церкви, палаци, місця присутні, місця публічні і карантини” [2, с. 243–244].

Протягом 60–80-х рр. ХХ ст. в українській науці кримінального права активно розроблялись питання про елементи й ознаки складу злочину. Наприклад, вивчення інших наукових джерел радянського періоду розвитку науки кримінального права дає можливість пересвідчитись, що кримінально-правове поняття місця вчинення злочину не було предметом дослідження вчених. До нього звертаються лише мимохідь, висвітлюючи інші питання.

Я.М. Брайнін заклав основи поділу ознак об’єктивної сторони складу злочину залежно від їх функціонального призначення – такі, що безпосередньо характеризують зовнішній прояв злочинного діяння, і такі, що мають значення для цього прояву. Пізніше підхід до поділу ознак об’єктивної сторони складу злочину викликав дискусію про так званий “самостійний” або “несамостійний” характер тих чи інших ознак цього елементу складу злочину. Ці наукові спори не оминули і відповідне розуміння ознаки місця вчинення злочину.

Зрозуміло, що місце, час і обстановка не є ознаками діяння, однак вони – ознаки злочину – поняття більш широкого, ніж поняття діяння та наслідків, які ним спричиняються. Якби місце, час і обстановка вчинення злочину не були самостійними елементами об’єктивної сторони злочину, то вони не могли б фігурувати і в якості ознак об’єктивної сторони складу злочину, оскільки із співвідношення об’єктивної сторони злочину та об’єктивної сторони складу злочину випливає:

не кожна об'єктивна ознака злочину належить до ознак його складу, але будь-яка об'єктивна ознака складу злочину є ознакою злочину” [3, с. 316–317].

Аналізована дискусія між науковцями триває, через те, що ними не з'ясовано первинну тезу – що і чому слід визнавати самотійною ознакою складу злочину. Зняти суперечливість цього питання дозволить лише детальне вивчення того, за яких умов (або з яких підстав) та чи інша ознака складу злочину може поставати самотійною. На нашу думку, сучасна теорія складу злочину ще не є розвинутою настільки, щоб можна було категорично стверджувати про самотійний характер певної ознаки складу злочину. Сформувати єдину правову позицію вважаємо припустимим лише після того, як критерії самотійності ознаки складу злочину чітко сформулюють у доктрині кримінального права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Общая часть. Том 1. Тула: Автограф, 2001. 800 с.
2. Есипов В.В. Очерк русского уголовного права. Часть Общая. Преступление и преступники. Наказание и наказуемые. Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1894. 420 с.
3. Курс советского уголовного права. Часть Общая. В 5-ти томах. Т. 1. Отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1968. 646 с.